

СУРУШТИРУВ ВА ДАСТЛАБКИ ТЕРГОВДА ҲИМОЯЛАНИШ ҲУҚУҚИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ

Усмоналиев Нажмиддин Қўшбоқ ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
“Тергов фаолияти” кафедраси ўқитувчиси

Мадазимов Жамшидбек Одилжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 3-босқич 325-гурӯҳ курсанти
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15690932>

Аннотация

Мақолада жиноят иши жараёнида айбланувчи ёки гумон қилинувчи шахснинг ҳимояланиш ҳуқуқи, шунингдек, суруштирув ва дастлабки терговда бу ҳуқуқни таъминлашга доир қонун ва амалий механизмлар кўриб чиқилган. Маълумотлар асосида терговчилар ва прокурорларнинг айбланувчининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги мажбуриятлари ва терговда ҳуқуқий ёрдамни таъминлаш учун зарур бўлган шарт-шароитлар ёритилган. Мақола шунингдек, ҳимояланиш ҳуқуқи бузилса, тергов жараёнининг аниқ ва холис бўлишининг муаммоларини ҳам кўрсатиб ўтади.

Калит сўзлар

Ҳимояланиш ҳуқуқи суруштирув дастлабки тергов айбланувчи ҳуқуқлари гумондорнинг ҳуқуқлари ҳимоячи (адвокат) жиноят-процессуал қонунчилик конституциявий кафолатлар инсон ҳуқуқлари одил судлов

Айбланувчи ва гумон қилинувчи шахсларнинг ҳуқуқлари, шу жумладан, уларнинг ҳимояланиш ҳуқуқи ҳар бир демократик жамиятда катта аҳамиятга эга¹. Суруштирув ва дастлабки тергов жараёнларида айбланувчи ёки гумон қилинаётган шахснинг ҳуқуқлари, айниқса, унинг ҳимояланиш ҳуқуқи, мустақил судлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ишида асосий ўрин тутаяди. Бу мақола мазкур ҳуқуқнинг муҳимлиги, унинг ҳуқуқий асослари ва амалий қўлланилиши тўғрисидаги масалаларни кўриб чиқаяди².

Ҳимояланиш ҳуқуқи — ҳар қандай жиноят иши бўйича айбланган ёки гумон қилинган шахснинг ўзини ўзгартиришга ёки ҳар қандай восита билан ўзини ҳимоя қилишга қонуний ҳуқуқи бўлиб, бу ҳуқуқ, жиноятларнинг одилона ва ҳуқуқий асосда аниқланишига ёрдам беради. У жиноят иши бўйича процессуал ҳуқуқлардан бири сифатида амалга оширилади. Ҳимояланиш ҳуқуқи жиноят иши бўйича процессда шахснинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва унга ўзига қарши айбловларга қарши далиллар тўплаш имкониятини тақдим этиш учун муҳимдир³.

Мазкур ҳуқуқнинг қонуний асоси халқаро ҳужжатларда ҳам ўрин олган. Жумладан, БМТнинг Жиноятларга қарши кўриш бўйича Конвенциясида ҳар бир шахсга ўзини ҳимоя қилиш ҳуқуқи мустаҳкамланган. Шунингдек, Ўзбекистон

¹ . Б.Б.Муродов. Жиноят-процессуал қонун нормаларини эркинлаштириш йўллари // Олий юридик ўқув юртлирида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини таъминловчи фанларнинг ўқитишнинг замонавий муаммолари. Тошкент. Ўзбекистон Миллий университети ҳуқуқшунослик факультети 2009. Б. 66-69.

² . Б.Б.Муродов. “Жиноятларни тергов қилиш методикаси” фанидан ўқув дастури. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. Б.24

³ . Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификация қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сони. 01.10.2022 йил Б. 105-109.

Республикасининг Конституциясининг 24-моддасида фуқароларнинг шахсий дахлсизлиги ва эркинлик ҳуқуқи ҳимояланишга бағишланган.

Жиноят процессининг бошланғич босқичларида гумон қилинган шахснинг ҳимояланиш ҳуқуқи ҳар доим таъминланиши керак. Бу бошқа турдаги қонуний ҳуқуқлар билан бирга, айниқса, терговчилар ва судлар томонидан айбланувчининг қонуний ҳимоясини таъминлашга қаратилган нормалар асосида амалга оширилади.

Суруштирув ва дастлабки терговда гумон қилинган шахснинг ҳуқуқлари бошқа процессуал ҳуқуқлар билан бирга қўлланилиши керак. Терговчи ва прокурорлар айбланувчининг ҳимояланиш ҳуқуқини таъминлаш учун қуйидаги чораларни кўришлари лозим:

Гумон қилинган шахсга ҳуқуқларини тушунтириш: айбланувчига жиноят иши бўйича ўз ҳуқуқларини, шу жумладан, адвокат ёки юрист жалб этиш имкониятини бериш.

Адвокатнинг иштироки: айбланувчига адвокат жалб қилиш ҳақида маълумот бериш ва унинг ҳимояланиш ҳуқуқини таъминлаш.

Тадбирлар ва далиллар билан ишлаш: тергов жараёнида гумон қилинган шахснинг ҳимояланиш ҳуқуқини бузмасдан, далилларни йиғиш ва сўроқ қилиш⁴.

Ҳимояланиш ҳуқуқини таъминлаш билан боғлиқ бир неча амалий масалалар мавжуд. Уларнинг орасида айбланувчига адвокат жалб қилиш имконияти, унинг терговда иштирок этиши ва тергов жараёнида ҳимоялаш учун шарт-шароитлар яратиш алоҳида ўрин тутadi⁵.

Терговда ҳимояланиш ҳуқуқининг бузилиши натижасида қонунга зид ёки хатоликларнинг рўй бериши мумкин, бу эса, терговнинг аниқ ва холис натижаларга олиб келмаслигига сабаб бўлади. Шу боисдан, айбланувчига ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ва унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш фақат жиноят иши асосидаги адолатни таъминлаш учун муҳим эмас, балки терговнинг аниқ ва холис натижаларга эришишини таъминлайди.

Жиноят ишида айбланувчининг ҳимояланиш ҳуқуқи — демократик жамиятда инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилишнинг асосий талабларидан биридир. Бу ҳуқуқнинг тўлиқ таъминланиши, суруштирув ва дастлабки терговдаги барча жараёнларнинг ишончли ва холислигини таъминлашда катта аҳамиятга эга. Шахснинг ҳуқуқларини ҳимоялаш жиноят иши аниқ ва одилона юритилиши учун муҳими бўлиб, у давлатнинг адолатли суд тизими ва қонун устуворлигини мустаҳкамлайди.

Ҳуқуқий демократик жамият қуришда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Жиноят процессининг энг муҳим босқичларидан бири — суруштирув ва дастлабки тергов жараёнида айбланувчи (гумондор) шахснинг ҳимояланиш ҳуқуқини таъминлаш, нафақат шахсий манфаатларни ҳимоя қилиш, балки жамиятда адолат ва қонун устуворлигини қарор топтиришнинг муҳим кафолатидир.

⁴ . Ш.Ш.Суюнов. Some aspects of qualifying drug-related crimes. Корея Республикасининг “Digital Fashion Conference” журнали 5.10.2022 й Б. 13-15

⁵ А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг иштирокини таъминлаш имкони бўлмаган тақдирда дастлабки терговни тўхтатиш: Назария ва амалиёт. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси № 1 (2024).– 2024. 95-98 б.

Амалдаги миллий қонунчилик ва халқаро ҳуқуқий стандартлар, хусусан, инсон ҳуқуқлари бўйича Европа конвенцияси, БМТнинг қийноқларга қарши Конвенцияси ва бошқа ҳужжатлар ҳимояланиш ҳуқуқини ҳар бир шахс учун кафолатланган ҳуқуқ сифатида белгилаб қўйган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Жиноят-процессуал кодексида ҳам ушбу ҳуқуқ асосий ҳуқуқлардан бири сифатида мустаҳкамланган⁶.

Суруштирув ва дастлабки тергов босқичларида ҳимояланиш ҳуқуқининг таъминланиши қуйидаги асосий жиҳатларни ўз ичига олади:

Ҳимоячининг иштирокини таъминлаш – гумондор ёки айбланувчи шахснинг илтимосига кўра ёки зарур ҳолатларда давлат томонидан ҳимоячи тайинланиши шарт. Унинг тергов ҳаракатларида қатнашиши, ҳужжатлар билан танишиши ва ўз мижозини ҳуқуқий ҳимоя қилиши имкони бўлиши зарур⁷.

Ахборотга эга бўлиш ҳуқуқи – гумондор/айбланувчи шахс ўз ҳуқуқлари ва унга қўйилган айбловлар тўғрисида ўз вақтида, аниқ ва тушунарли маълумот олиш ҳуқуқига эга бўлиши шарт.

Тил ва таржима хизматидан фойдаланиш ҳуқуқи – агар гумондор ёки айбланувчи шахс тергов иши олиб борилаётган тилни билмаса, унга малакали таржимон орқали маълумот бериш ва ҳимоя қилиш кафолати таъминланиши керак⁸.

Шахсий дахлсизлик ва ҳуқуқларнинг бузилишига қарши кафолатлар – ҳимояланиш ҳуқуқи, шунингдек, шахснинг ноқонуний қийноқ, таҳдид, босим, алдамчилик ва бошқа ҳуқуқбузарликларга дучор бўлмаслиги учун муҳим механизм ҳисобланади⁹.

Аммо амалиётда ушбу ҳуқуқларнинг тўлиқ таъминланмаслиги, айрим ҳолларда ҳимоячига тўсқинлик қилиш, ҳуқуқий ёрдамга эга бўлишнинг кечикиши ёки тўлиқ таъминланмаслиги кузатилади. Бу ҳолатлар айбсиз шахсларнинг асоссиз равишда жазога тортилиш хавфини оширади ва жиноят процессининг холислигини шубҳа остига қўяди.

Шу сабабдан, ҳимояланиш ҳуқуқини самарали таъминлаш учун қуйидаги чоралар тавсия этилади:

Жиноят-процессуал қонунчилигини халқаро стандартларга мувофиқ равишда такомиллаштириш;

Тергов ва суриштирув органлари ходимларини инсон ҳуқуқлари ва ҳуқуқий маданият юзасидан мунтазам ўқитиш;

Ҳимоячиларнинг мустақил фаолиятини ҳимоя қилиш ва уларнинг фаолиятига ҳар қандай ноқонуний аралашувларнинг олдини олиш;

⁶ Н.А. Хушвақтова. Коррупцияга оид жиноятларни фош қилиш ва тергов қилишда жамоатчилик ёрдамидан фойдаланиш // «Давлат бошқаруви соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этиш механизмларини такомиллаштириш масалалари»: республика илмий-амалий конференцияси тўплами – Тошкент давлат юридик университетининг ихтисослаштирилган филиали, Т: 2022. Б.78-83.

⁷ А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг иштирокини таъминлаш имкони бўлмаган тақдирда дастлабки терговни тўхтатиш: Назария ва амалиёт. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси № 1 (2024).– 2024. 95-98 б.

⁸ А.Й.Абдуллаев. Гувоҳнинг била туриб ёлғон кўрсатув бериши сабаблари. Евразийский журнал права, финансов и прикладных. 2023 г.

⁹ А.Й.Абдуллаев. Гувоҳ ва жабрланувчини сўроқ қилишнинг тактик жиҳатлари. Евразийский журнал права, финансов и прикладных. 2022 г.

Давлат ҳисобидан ҳимоячи билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш ва уни молиявий жиҳатдан барқарор таъминлаш;

Электрон назорат ва шаффофликни ошириш орқали тергов жараёнида фуқаролар ҳуқуқларининг бузилишини аниқлаш имкониятларини кенгайтириш.

Хулоса қилиб айтганда, суруштирув ва дастлабки тергов босқичларида ҳимояланиш ҳуқуқининг тўлиқ ва самарали таъминланиши — фақат айбланувчининг эмас, балки бутун жамиятнинг адолатга бўлган ишончини оширади. Бу эса қонун устуворлиги ва фуқароларнинг ҳуқуқий кафолатлари таъминланган демократик давлат қуришга хизмат қилади¹⁰.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 25.01.2020 йилдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // [Электрон манба].
3. Ўзбекистон юридик энциклопедияси. –Т., 2009. – Б. 199.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т.4. –Т., 2002. – Б. 47.
5. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал қонун нормаларини эркинлаштириш йўллари // Олий юридик ўқув юртларида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини таъминловчи фанларнинг ўқитишнинг замонавий муаммолари. Тошкент. Ўзбекистон Миллий университети ҳуқуқшунослик факултети 2009. Б. 66-69.
6. Б.Б.Муродов. Жиноят-протсессуал муносабатларда ҳимоячининг иштироки // “Адвокатлик фаолияти: назария ва амалиёт масалалари” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. ЎЗР Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти. – Тошкент, 2010. Б. 171-175.
7. Б.Б.Муродов. Хусусий айблов институтини қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари // Хусусий айблов ва ярашув институтларини такомиллаштириш чоралари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Т:Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015й.Б. 34-40.
8. Б.Б.Муродов. “Жиноятларни тергов қилиш методикаси” фанидан ўқув дастури. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2012. Б.24
9. Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларни квалификатсия қилишнинг муҳим жиҳатлари. “Талқин ва тадқиқотлар” Республика илмий-услубий журнали 10сони. 01.10.2022 йил Б. 105-109.
10. Ш.Ш.Суюнов. Компютер техника воситалари орқали содир этилган фирибгарлик жинояти турлари. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси. 9.06.2023 йил
11. Ш.Ш.Суюнов. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг жиноят содир этган шахсларни аниқлаш ҳамда уларнинг айбини исботлашдаги

¹⁰ Ш.С.Агоев., Асатуллаев Д. Ахборот технологиялари соҳасидаги ўғирлик жиноятларни тергов қилишнинг ўзига хос хусусиятлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 31-35.

аҳамияти. “Замонавий дунёда педагогика ва психология” номли Республика илмий-амалий конференцияси.

12. Ш.Ш.Суюнов. Гиёҳвандлик воситаларини, уларнинг аналогларини ёки психотроп моддаларини сотиш мақсадисиз ноқонуний ишлаб чиқариш, олиш, сақлаш, жинояти тушунчаси // Жамият ва инновация. – 2025. – В. 6. – Но 1/С. – Б. 267-277.

13. А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг қаерда эканлиги номаълум бўлган ҳолларда жиноят ишини тўхтатишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Жамият ва инновациялар № 1 (2024).– 2024. – 314-320 б.

14. А.Т.Аширбоев. Жиноят ишини тўхтатиш тушунчаси ва аҳамияти. Эксперткриминалистик фаолият: истиқболлар ва инновациялар мавзусидаги халқаро конференция материллари тўплами. Т., Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси, 2023. – Б. 381-388.

15. А.Т.Аширбоев. Айбланувчининг иштирокини таъминлаш имкони бўлмаган тақдирда дастлабки терговни тўхтатиш: Назария ва амалиёт. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимининг Ахборотномаси № 1 (2024).– 2024. 95-98 б.

16. А.Т.Аширбоев. Суриштирув ва дастлабки терговни тўхтатиш институти: халқаро тажриба ва ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштириш истиқболлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 14. – С. 37-42.

17. Н.Қ.Усманиев. “Оқилона муддат” тамойилини жорий этиш назарий ва амалий жиҳатлари //Наука и инновации в системе образования. – 2025. – Т. 4. – №. 3. – С. 44-50.

18. Н.Қ.Усманиев. Жиноят ишини юритишни тўхтатиш ва тиклаш муддатлари билан боғлиқ айрим мулоҳазалар //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2025. – Т. 4. – №. 6. – С. 40-47.

19. Н.Қ.Усманиев. Протсессуал муддатларнинг ҳисоблашда қўлланилувчи меъзонларнинг айрим жиҳатлари //проблемс анд солутионс оф ссиентифис анд инновативе ресеарч. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 25-30.

20. Н.Қ.Усманиев. Байназов Ж. Ўғирлик жинояти бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш тергов ҳаракатининг янги усуллари //Наука и инновации в системе образования. – 2024. – Т. 3. – №. 8. – С. 69-74.

21. Ш.С.Агоев., Шакирова С. Қийнаш жиноятини тергов қилиш: назария ва амалиёт //Развитие и инновации в науке. –2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 75-81.

22. Ш.С.Агоев., Абдухамидов А. Гувоҳлантириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг аҳамияти //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 49-51.

23. Ш.С.Агоев., Асатуллаев Д. Ахборот технологиялари соҳасидаги ўғирлик жиноятларни тергов қилишнинг ўзига хос хусусиятлари //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – Т. 3. – №. 7. – С. 31-35.

24. Ш.С.Агоев., Ташев У. Экспертиза фаолиятининг арманистон республикаси жиноят-протсессуал қонунчилигидаги ҳуқуқий асослари //Развитие и инновации в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 48-56.

25. Н.А. Хушвактова. Факторы, препятствующие эффективному использованию общественного участия в досудебном производстве / Н.А. Хушвактова //

Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения: сб. ст. по материалам LXV Международной научно-практической конференции «Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения». – № 11(65). – Москва, Изд. «Интернаука», 2022.

26. Н.А Хушвактова. Коррупцияга оид жиноятларни фош қилиш ва тергов қилишда жамоатчилик ёрдамидан фойдаланиш // «Давлат бошқаруви соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этиш механизмларини такомиллаштириш масалалари»: республика илмий-амалий конференцияси тўплами – Тошкент давлат юридик университетининг ихтисослаштирилган филиали, Т: 2022. Б.78-83.

